

Discurs de recepție a titlului de Doctor Honoris Causa la Universitatea de Vest din Timișoara

6 octombrie 2016

Domnule Rector,
Domnilor și Doamnelor membri ai Senatului,
Doamnelor și Domnilor Decani,
Stimați colegi și prieteni,
Doamnelor și Domnilor,

Sunt onorat să primesc înaltul titlu de Doctor Honoris Causa al prestigioasei Universități de Vest din Timișoara. Sunt recunoscător Facultății de Fizică și Facultății de Filosofie pentru inițierea acestei ceremonii.

Sunt, de asemenea, fericit să regăsesc printre cei ce au obținut în trecut acest titlu personalități care mi-au fost sau îmi sunt apropiate, precum acad. Solomon Marcus, acad. Ioan-Aurel Pop și Emil Hurezeanu, strălucitul meu doctorand în transdisciplinaritate la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj.

Am avut plăcerea să colaborez cu membrii ai Universității Dv. încă din anul 1998, când am avut fericita ocazie să îl cunosc la Paris pe Domnul Conf. Dr. Pompiliu Crăciunescu, cu ocazia unui congres internațional despre opera lui Stéphane Lupasco, organizat în colaborare cu Horia Bădescu la Institut de France. Pompiliu Crăciunescu a fost primul cercetător din România care a recunoscut valoarea hermeneuticii transdisciplinare în domeniul literaturii și a reușit să îi dovedească pertinenta prin cărțile sale și prin activitatea sa didactică.

În acest context, o interesantă interacțiune am avut-o cu Irina Dincă, la a cărei susținere a tezei sale de doctorat „Lucian Blaga – deschideri transdisciplinare. Stil, metaforă, receptare » am asistat ca membru al comisiei.

Legătura mea cu Timișoara s-a consolidat prin îndelunga prietenie cu marele pictor Silviu Oravitzan. Datorz privilegiul primei mele întâlniri cu Silviu Oravitzan, în decembrie 2004, prietenului meu Paul Barbăneagră, care m-a invitat la vernisajul unei importante expoziții a lui Oravitzan la Espace Saint-Exupéry, la Franconville, lângă Paris. Paul Barbăneagră era un Hermes cu un neobișnuit talent de a media improbabile întâlniri, care se vedeau, cu timpul, a avea un înalt sens spiritual. Primul meu contact cu pictura lui Oravitzan a

fost un veritabil *coup de foudre*. De atunci, am urmărit tot ceea ce a făcut. Interacțiunea noastră este fundată pe recunoașterea înăuntrul nostru a „luminii în lumină”, care s-a întrupat în cartea noastră, marcând apogeul prieteniei noastre spirituale.

Sunt recunoscător Domnului Prodecan Conf. Dr. Claudiu Mesaroș pentru substanțiala sa *Laudatio* și pentru deosebita sa grijă în prepararea ceremoniei de astăzi.

Viața mea s-a desfășurat și se desfășoară sub semnul a două mari pasiuni: pasiunea pentru fizica cuantică și pasiunea pentru unitatea cunoașterii. Cele două pasiuni sunt, de altfel, intim conectate, deoarece tocmai practica mea de peste 40 de ani a fizicii cuantice m-a condus spre convingerea necesității absolute a unității cunoașterii, în condițiile lumii contemporane atât de complicate și complexe, aflate sub spectrul unei noi barbarii, cu cele trei tentacule ale sale: anthropocen, transumanism și panterorism. Responsabilitatea științei și a filosofiei, în acest context, este considerabilă.

Permiteți-mi să închin discursul meu de recepție, intitulat „Necesitatea unei gândiri universale”, soției mele, Anne, aici prezentă. Fără feminitate și fără ancorarea în viața de fiecare zi, un discurs asupra universalității nu poate fi decât găunos.

Necesitatea unei gândiri universale

Trăim într-o epocă de nouă barbarie care poate fi caracterizată prin trei cuvinte: Panterorism, Transumanism și Anthropocen.

Introduc acest neologism - "panterorism" - pentru a descrie o nouă formă de terorism, fără nici o legătură reală cu o religie, al cărui scop este de a ucide pe celălalt, pentru a-și impune propria putere. Pe 13 noiembrie 2015 Parisul a fost lovit de forța urii oarbe. A fost un masacru al inocenților, care a continuat cu masacrul de la Nisa din 14 iulie 2016. Ceea ce este vizat este un anumit mod de viață, al cărui simbol este Franța. În această nouă formă de terorism, nu mai există un soldat în fața unui alt soldat. Există doar ucigași care extermină orbește o masă anonimă. Panterorismul, tot mai prezent pe planeta noastră, înlocuiește pe Dumnezeu cu sine însuși. Ucigând pe celălalt, dorința de atotputernicie atinge dimensiuni imprevizibile.

Cuvântul *anthropocen* este un neologism desemnând o nouă epocă geologică, caracterizată prin faptul că acțiunea speciei umane devine forța geofizică dominantă a planetei noastre față de forțele geologice naturale. Există astăzi pericolul, pentru prima dată de istorie,

de dispariție a întregii specii umane¹. Supraviețuirea speciei umane este, pentru un bun număr de oameni de știință și filosofi contemporani (printre care mă număr), problema cea mai importantă a epocii noastre.

După cum scrie cunoscutul climatolog australian Clive Hamilton în cartea sa *Requiem pour l'espèce humaine*², este greu de acceptat ideea că ființele umane pot modifica compoziția atmosferei pământului la un punct de a distruge propria lor civilizație și, de asemenea, a speciei umane. Se poate prezice ridicarea nivelului mării cu mai mulți metri în timpul acestui secol și dizolvarea totală a gheții arctice în unul sau două decenii. Se poate prezice chiar că gheața de pe întreaga planetă va dispărea în mai multe secole, ceea ce va duce la ridicarea nivelului mării de aproximativ 70 de metri. Fenomene neașteptate se vor produce: animalele domestice se vor transforma în animale sălbatice și plantele cultivate vor dispărea³. Consecințele asupra securității națiunilor vor fi imense: valuri de refugiați din țările defavorizate pe plan climatic vor emigra în țările favorizate, ceea ce va provoca conflicte fără precedent.

Perspectiva unei schimbări climatice haotice arată eșecul certitudinilor născute din epoca Luminilor și pune serios la îndoială proiectul modernității. Un fapt este cert: în Anthropocen, vechea și persistenta distincție radicală între natură și cultură nu mai este valabilă. Cultura modifică natura.

Cum poate fi evitată teribila catastrofă? Din punctul meu de vedere, în acord cu Clive Hamilton, nu tehnologia va salva specia noastră, ci o schimbare radicală a viziunii asupra Realității.

Voi face acum câteva scurte considerații despre « transumanism ».

Dacă proiectul transumanismului se va realiza, ființa umană se va transforma din ce în ce mai mult în mașină și mașina va deveni din ce în ce mai mult umană. Mișcarea internațională, culturală și intelectuală, a transumanismului⁴ pledează pentru utilizarea biotehnologiei pentru a îmbunătăți caracteristicile fizice și mentale ale ființelor umane. Îmbătrânirea și moartea sunt considerate nedorite și nu ar fi inevitabile.

¹ A se vedea, de exemplu, Bruno Latour, «L'Anthropocène et la destruction de l'image du Globe», in Emilie Hache (Ed.), *De l'univers clos au monde infini*, Éditions Dehors, Paris, 2014, p. 27-54.

² Clive Hamilton, *Requiem pour l'espèce humaine - Faire face à la réalité du changement climatique*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 2013, traducere din limba engleză de Françoise Gicquel și Jacques Treiner. Ediția originală: Clive Hamilton, *Requiem for a Species – Why We Resist the Truth about Climate Change*, London, Earthscan, 2010.

³ *Idem*, p. 44.

⁴ A se vedea, de exemplu, Max More and Natacha Vita-More (Ed.), *The Transhumanist Reader - classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future*, Wiley-Blackwell, John Wiley & Sons, Inc, West Sussex, 2013.

Selecția naturală este considerată ca fiind depășită și ea este înlocuită de selecția tehnologică. Proiectul major este de a elimina orice forță transcendentă și de o înlocui cu omul-mașină, cu inteligență supraomenească, stăpân pe viața sa. Transumanii, pe care unii filosofi și ideologi îi numesc, din evidente precauții oratorice, „oameni ameliorați”, vor constitui o nouă specie, biotehnologică. Societatea viitoare se va împărți între „transumani” și „vechii umani”, care vor fi inevitabili servitorii transumanilor.

Este remarcabil faptul că Freud a profetizat apariția transumanismului încă din 1930. El a vorbit despre dorința ființei umane de a fi egala lui Dumnezeu, devenind astfel un *Dumnezeu-proteză*. Acest proces se realizează grație celei de a doua naturi a ființei umane, natura tehnologică, permițându-i să domine lumea⁵.

Este evident că pentru a face față acestui triplu pericol - panterorismul, anthropocenul și transumanismul, este necesar să elaborăm o gândire forte, riguroasă, vizionară și universală, care nu se mulțumește doar cu declarații umaniste.

În prezenta conferință, doresc să formulez ipoteza că singura soluție pentru a face față încercărilor contemporane este elaborarea unei gândiri universale, fundată pe metodologia transdisciplinară.

Pius Servien spunea: „Trebuie să ne eliberăm de ultima sclavie – specializarea [...] Trebuie să învățăm această libertate care este atât de dificilă încât chiar marile spirite ezită să o adopte. Cu prudența moluștelor, ele se refugiază între două cochilii. Trebuie să păstrăm toate posibilitățile de mișcare, toate gradele de libertate care există în mod potențial în specia umană. Trebuie să găsim siguranța și înțelepciunea dincolo de procedeele moluștelor bivalve care, poate, dau naștere unei perle dar ignorează tot restul universului.”⁶

Desigur, afirmarea necesității unei gândiri universale pare stranie într-o epocă dominată de absolutizarea diversității. Dar nu există diversitate fără unitate și unitate fără diversitate.

Mari religii, precum creștinismul și religia islamică, au afirmat proiectul universalității dar el nu s-a realizat. Dimpotrivă, conflictul între civilizații este astăzi la maximul său. Dogmele pe care sunt fondate religiile nu sunt compatibile între diferitele religii.

A fost adoptată, desigur, o Declarație universală a drepturilor omului, dar în ce măsură este ea „universală”, din moment ce doar puține țări o respectă? Și cum poate fi ea „universală” din moment ce se referă doar la drepturile omului, fără nici o mențiune a drepturilor sacralului?

⁵ Sigmund Freud, *Le malaise dans la culture*, Flammarion, Paris, 2010, p. 109, prezentare de Pierre Pellegrin, traducere de Doria Astor.

⁶ Pius Servien, « De l'esprit universel », *La Table Ronde*, Paris, nr. 77, mai 1954, p. 50-65.

Există totuși o gândire care este universală – gândirea științifică. Geniul lui Galileo Galilei a permis formularea universalității științei prin trei axiome:

1. Existența legilor universale cu caracter matematic.
2. Descoperirea acestor legi prin experiența științifică.
3. Reproductibilitatea perfectă a rezultatelor experimentale.

Nu există o știință creștină, islamică, iudaică sau budistă sau o știință națională. Știința este universală. Universalitatea științei este fundată pe doi invarianți: materia este aceeași în tot universul și legile naturii sunt aceleași în tot universul. Acest fapt a fost verificat de un număr impresionant de date experimentale.

Desigur, universalitatea științei este restrânsă deoarece ea se referă în mod exclusiv la fenomenele naturale: ea nu include fenomenul uman în toată complexitatea lui. Dar gândirea științifică rămâne un model pentru formularea unei gândiri universale.

Care sunt invarianții pe care s-ar fonda o asemenea gândire universală, extinzând domeniul de aplicare al gândirii științifice? Transdisciplinaritatea formulează acești invarianți prin trei axiome⁷:

i. *Axioma ontologică*: Există diferite niveluri de Realitate ale Obiectului și, în mod corespunzător, diferite niveluri de Realitate ale Subiectului.

ii. *Axioma logică*: trecerea de la un nivel de Realitate la altul este posibilă prin logica terțului inclus.

iii. *Axioma epistemologică*: Structura totalității nivelurilor de Realitate, în cunoașterea naturii, societății și a noastră înșine, este o structură complexă: fiecare nivel este ceea ce este pentru că toate nivelurile există în același timp.

"Realitatea" este definită într-un sens care este utilizat de către oamenii de știință, și anume în termeni de "rezistență". Trebuie să distingem cuvintele "Real" și "Realitate". Real desemnează *ceea ce este*, în timp ce Realitatea este legată de rezistența la experiența noastră umană. "Realul" este, prin definiție, învăluit pentru totdeauna, în timp ce "Realitatea" este accesibilă cunoașterii noastre. Realul implică non-rezistență în timp ce Realitatea implică rezistență.

Fiecare nivel este caracterizat prin caracterul său incomplet: legile care guvernează acest nivel sunt doar o parte din totalitatea legilor care guvernează toate nivelurile. Și chiar totalitatea legilor nu epuizează ansamblul nivelurilor de Realitate: trebuie, de asemenea, să

⁷ Basarab Nicolescu, *La transdisciplinarité*, manifeste, Rocher, Monaco, 1996..

luăm în considerare Subiectul și interacțiunea acestuia cu Obiectul. Cunoașterea este întotdeauna și pentru totdeauna deschisă.

Zona situată între două niveluri diferite de Realitate și dincolo de toate nivelurile, este o zonă de non-rezistență la experiențele, reprezentările, descrierile, imaginile noastre și, de asemenea, la formalizările noastre matematice.

Zona de non-rezistență joacă rolul unui *al treilea* între Subiect și Obiect, un termen de interacțiune care permite unificarea Subiectului și Obiectului, garantând în același timp diferența lor. În cele ce urmează voi numi acest termen de interacțiune *Terțul Ascuns*.

Terțul Ascuns, în relația sa cu nivelurile de Realitate ale Subiectului și Obiectului, este fundamental pentru înțelegerea lui *Unus Mundus* descris de cosmodernitate.

Realitatea este *Una*. Pentru un viitor durabil, trebuie să luăm în considerare în mod simultan toate nivelurile de Realitate și, de asemenea, Terțul Ascuns.

Persoana umană apare ca o interfață între Terțul Ascuns și lume. Eliminarea Terțului Ascuns în cunoaștere conduce spre o ființă umană uni-dimensională, redusă la celule, neuroni, quarci, particule elementare și cipuri electronice.

Suntem martorii unei noi ere – *cosmodernitatea* - fondată pe o nouă viziune a interacțiunii contemporane dintre știință, cultură, spiritualitate, religie și societate⁸. Cosmodernitatea, în esența ei, înseamnă că orice entitate a universului este definită de relația sa cu celelalte entități. Ființa umană, la rândul său, este legată, ca persoană, de Terțul Ascuns. Ideea veche de cosmos, în care noi suntem participanți activi, este reînviată.

Terțul Ascuns între Subiect și Obiect se refuză oricărei raționalizări. Prin urmare, Realitatea este, de asemenea, *trans-rațională*.

Din punct de vedere etimologic, cuvântul « barbar » semnifică cel care este « străin », cel care aparține unei lumi necivilizate. În acest context, noua barbarie introduce o noutate radicală, căci ea semnifică faptul că străinul nu este în afara noastră ci înăuntrul nostru. Noi suntem proprii noștri barbari. Există o *barbarie ontologică* constând în dorința de a reduce totul la un singur nivel de Realitate, o *barbarie logică* constând a refuza orice altă logică decât cea a terțului exclus, a adevărului absolut și a falsității absolute și o *barbarie epistemologică*, constând în refuzul complexității, a interconexiunii între diferitele niveluri de Realitate.

Cele trei tentacule ale noii barbarii - panterorismul, anthropocenul și transumanismul – rezultă din această triplă barbarie. Ele au în comun tentativa de asasinat a Terțului Ascuns.

Rolul Terțului Ascuns este acela de a stabili legătura între Realitate și Real.

⁸ Basarab Nicolescu, *From Modernity to Cosmodernity – Science, Culture, and Spirituality*, New York, State University of New York (SUNY) Press, 2014.

Terțul Ascuns este incognoscibil pentru că este sursa cunoașterii. Catalizator al mișcării, el are o infinitate de chipuri. El este gardianul misterului nostru ireductibil și singurul fundament al demnității umane. O veritabilă gândire universală trebuie să includă Terțul Ascuns, care este veritabilul invariant universal: el se regăsește în toate culturile, religiile și spiritualitățile, ceea ce le va permite să dialogheze. Fără acest Terț, totul este cenușă.

Basarab Nicolescu